

Indirekte objekt i moderne dansk talesprog: En korpusundersøgelse af frit indirekte objekt

Peter Juul Nielsen

Abstract

Since the 18th c., the Danish indirect object (IO) has undergone a narrowing of its semantic potential, and Heltoft (2014) claims that free, non-governed IOs (FIOs) are no longer possible in present-day Danish. The paper presents an empirical test of this claim based on data from the LANCHART corpus of spoken Danish. The corpus findings suggest *prima facie* that the FIO construction is indeed no longer an option. However, the paper shows that the very few FIOs found in the corpus call for an analysis of pragmatic preconditions. It is suggested that the FIO presupposes aspects of regulative speech acts, which are rarely found in the text types of the LANCHART corpus, and the paper points out methodical problems in quantitatively oriented corpus-based assessments of grammatical systems.

Nøgleord

indirekte objekt, dansk syntaks, talesprog, korpusanalyse, sproghandling

1. Indledning

Som i andre germanske sprog (Barðdal 2007, Colleman 2011) har det danske indirekte objekt (IO) igennem århundrederne undergået en semantisk indsnævring fra en bred interessentsemantik til en mere specialiseret modtagerbetydning. Der foreligger dog kun begrænset empirisk viden om IO i moderne dansk. I denne artikel præsenteres resultatet af en korpusundersøgelse af semantikken i konstruktion med IO i moderne dansk talesprog.

I 1700-tallet kunne IO udtrykke den i dag enerådende modtagerbetydning i konstruktion med et leksikalsk ditransitivt verbum som *give* (der styrer to

objekter, et direkte et indirekte) som i (1), men også ren interessentbetydning i konstruktion med et leksikalsk monotransitivt verbum som *løse* ('løsne op'), altså som fri tilføjelse ved en prædikation der ikke betegner nogen form for overdragelse til en modtager, jf. (2), et eksempel fra Høysgaard (1752: 106-110).¹

- (1) hun gav **ham** en bog
 (2) han skal løse **os** knuden

I 1800-tallet var muligheden for at udtrykke ren interessent bortfaldet, og IO kunne nu kun betegne modtager, enten en faktisk modtager ved gennemført overdragelse eller en potentiel modtager ved intenderet overdragelse, men det var stadig muligt at tilføje frit IO ved leksikalsk monotransitive verber med anskaffelses- eller fremstillingsbetydning som i (3) - (4) (Mikkelsen 1911: 84-86; Heltoft 2014: 206-209, 227, 231).

- (3) hun købte **ham** en bog
 (4) han bagte **hende** en kage

Om udviklingen frem til i dag skriver Heltoft (2014) at der er sket en yderligere indsnævring og specialisering således at muligheden for frit IO med betydningen 'intenderet modtager' ved monotransitive anskaffelses- og fremstillingsverber er bortfaldet, og tilbage står nu kun muligheden for at bruge IO ved ditransitive verber og med betydningen 'faktisk modtager' ifm. gennemført overdragelse som i (1). Således betragter Heltoft (2014) typen i (3) - (4) som forældet og uden for den synkrone norm i moderne dansk. Man kan ud fra Heltofts fremstilling aflede den empiriske hypotese at man ikke finder konstruktion med frit IO ved anskaffelses- og fremstillingsverber i autentisk moderne dansk. Det er formålet med denne artikel at fremlægge en afprøvning af denne hypotese på baggrund af korpusdata, og i sammenhæng hermed præsenterer jeg desuden et samlet billede af hvilke verber der findes i IO-konstruktioner i det undersøgte korpus. Et andet formål er at belyse de vanskeligheder der er forbundet med en korpusundersøgelse af IO, og at diskutere nogle metodiske problemer med at drage konklusioner om organiseringen af og semantikken i et grammatisk system på baggrund af korpusdata.

1 Indirekte objekter i artiklens eksempler er markeret med fed skrift; i redegørelsen for metoden i korpusundersøgelsen bruges fed skrift dog også til fremhævelse af andre elementer.

Nedenfor afsluttes indledningen med afsnit 1.1. der præciserer hvad der tages op til behandling i artiklen. I afsnit 2 præsenteres korpusundersøgelsen og dens resultater, og de konklusioner som undersøgelsen umiddelbart lægger op til, problematiseres. I afsnit 3 præsenterer jeg en analyse af den regulative sproghandling som ramme for frit IO, og i afsnit 4 behandler jeg på baggrund af afsnit 3 de metodiske problemer i korpusundersøgelsen af frit IO. Artiklen afsluttes med en konklusion i afsnit 5.

1.1. Om indirekte objekt og reflexivt indirekte objekt

I denne artikel bruges termen IO om et nominalt argument 3 (hvor subjektet er argument 1, og det direkte objekt er argument 2) der har sin faste plads i sætningsskemaet umiddelbart før det direkte objekt (DO). Artiklen behandler ikke præpositionelle led med IO-semantik eller IO-lignende betydning (fx *hun gav bogen til ham, jeg køber en sofa til min nabo*), dvs. den type sætningsled der hos Hansen & Heltoft (2011: 1183-1185) kaldes middelbart indirekte objekt eller IO's antiled. Artiklen behandler udelukkende ikke-reflexivt IO. Det skyldes at et reflexivt objekt ikke repræsenterer et argument (Hansen & Heltoft 2011: 592-594), og ved reflexivt IO, fx *hun påtog sig ansvaret*, er der dermed ikke tale om en konstruktion med tre argumenter. Udbygges reflexivt med *selv*, betegner leddet et argument som blot er identisk med subjektsargumentet, fx *jeg gav mig selv en fødselsdagsgave* (Hansen & Heltoft 2011: 592-594). Alle reflexive IO'er fundet i korpusundersøgelsen er undersøgt for forekomst af *selv*, men da de ganske få fundne reflexiver med *selv* ikke har nogen konsekvenser for artiklens analyser, er de ikke inddraget.²

2. Korpusundersøgelsen

Korpusundersøgelsen er en undersøgelse af forekomsten af IO i LANCHART-korpusset over dansk talesprog i slutningen af det 20. og begyndelsen af det 21. århundrede (Gregersen 2009). Korpusset er på ca. 10 millioner ord og består primært af sociolingvistiske interview. De udskrevne samtaler er ordklassetagget, men har ingen opmærkning af syntaktisk struktur (sætningsled). I det samlede korpus indgår der materiale fra en undersøgelse af arvesprogsdansk i Argentina, USA og Canada, og IO-forekomster fra dette materiale er som udgangspunkt medtaget i undersøgelsens optællinger. I analysen af de fundne IO-konstruktioner er resultaterne dog tjekket efter

2 Jeg takker Sten Vikner for at henlede min opmærksomhed på spørgsmålet om forekomsten af *selv*.

for arvesprogsdansk proveniens, og arvesprogsdanske søgeresultater er ladt ude af betragtning i analysens konklusioner.

Det er vanskeligt at designe en korpusundersøgelse af IO til et korpus uden syntaktisk opmærkning som ikke har en specificering af strenge med syntaktisk status som IO. Det er muligt at søge på enkelte verber der er kendt som IO-styrende, men dels er en sådan verbalstammetilgang ikke som sådan velegnet til at undersøge forekomsten af frit (og altså ikke-styret) IO, dels forudsætter den at analytikeren på forhånd ved hvilke verber det faktisk er relevant at søge på i det pågældende korpus. Inspirationen til det anvendte undersøgelsesdesign er hentet dels fra Coleman & De Clercks (2011) korpusundersøgelse af IO i engelsk, dels fra Valdesons (2018) korpusundersøgelse af IO i svensk.

Undersøgelsen består af to deløgninger i LANCHART: (a) en **konstruktionssøgning** som søger efter IO'er uden specifikation af sætningens hovedverbum, og (b) en **leksemsøgning** som søger efter forekomsten af IO ved specifikke verber. Konstruktionssøgningen har som fordel at være upåvirket af forudgående antagelser om hvilke verber der optræder med IO, og resultatet af søgningen kan bruges som input til leksemsøgningen hvor verber af særlig interesse fra konstruktionssøgningen kan undersøges nærmere. Alle søgeresultater for de to deløgninger er gennemgået manuelt og undersøgt for forekomst af IO. Irrelevante søgeresultater – herunder dubletter der skyldes at nogle samtaler optræder flere gange i LANCHART-korpusset som adskilte filer – er sorteret fra, og alle relevante søgeresultater, dem der kan tolkes som IO-konstruktion, eller har en semantik der er særligt relevant for IO-undersøgelsen – har fået en af koderne i tabel 1.

Kode	Betydning
p	pronominalt ikke-refleksivt IO
r	pronominalt refleksivt IO
a	pronominalt IO hvor refleksivitet ikke kan afgøres
n	fuld NP (med substantiv eller adjektiv som kerne) som IO
præp	IO-lignende præpositionelt led (primært med præpositionerne <i>til, for</i>)
x	tvivl om korrekt kodning (fx om der er tale om IO eller ej)

Tabel 1: Kodning af søgeresultater fra korpusundersøgelsen.

Som det fremgår af tabel 1, er både ikke-refleksive og refleksive pronominal IO'er registreret. I denne artikel er de refleksive IO'er ladt ude af betragtning (jf. afsnit 1.1), men tilfælde af tvivl om refleksivitet (koden *a*) er medtaget. Registreringen af konstruktioner med IO-lignende præpositionelle led (koden *præp*), som heller ikke er inddraget i denne artikel, er ikke systematisk gennemført, men er en markering foretaget ved sporadisk observation.

2.1. Konstruktionssøgningen

Søgningen efter IO uden specifikation af hovedverbum er primært baseret på den ledstillingsregel at IO's plads er umiddelbart før DO. Desuden er søgningen designet til at finde konstruktioner hvor IO er udtrykt af et personligt pronomen der henviser til en eller flere personer, og hvor DO er udtrykt af en NP med substantivkerne. Der er søgt på 12 specifikke søgestrengte som kan generaliseres som i (5).³

- (5) verbum + oblikt personligt pronomen + {0-2 vilkårlige intervaller}
 + substantiv

Der er søgt på specifikke oblikke pronominalformer, nemlig *mig/dig/ham/hende/sig/os/er/dem*. Afstanden mellem pronomenet og substantivet på 0-2 vilkårlige intervaller gør det muligt for en DO-NP at have substantivet som første ord (fx *bogen*) eller determinativ og/eller adjektivattribut foran substantivet (fx *min bog, dyre bøger, den dyre bog*).

Søgestrengen(e) fanger flere forskellige lineære realiseringer af IO-konstruktionen såsom de fire vist i (6) med markering af søgestrengens verbum, pronomen og substantiv i fed og vilkårlige intervaller understreget.

- (6) a. naboen **gav hende nøglerne**
 b. naboen har heldigvis **givet mig nøglerne**
 c. heldigvis har naboen **givet dem en nøgle**
 d. jeg **gav ham den forkerte nøgle**

3 Brugen af forskellige mere specifikke strenge skyldes primært at søgesystemet ikke tillader søgning på den fuldt generaliserede streng. To eksempler på de 12 specifikke søgestrengte er "verbum + [mig/dig/ham/hende/sig] + appellativ (nongenitiv)" og "verbum + [os/er/dem] + 2 vilkårlige intervaller + proprium (nongenitiv)"

Der er imidlertid ganske mange lineære realiseringer som søgestrengen ikke indfanger, bl.a. følgende:

1. Sætninger med adverbial i fundamentfeltet og subjekt efter finit verbal: *nu giver naboen ham nøglerne*
2. Sætninger med IO i fundamentfeltet: *mig gav hun en nøgle*
3. Sætninger med DO i fundamentfeltet: *nøglerne gav hun mig*
4. Sætninger med DO med mere end 2 ord før substantiv: *hun gav mig en meget fin lille nøgle*

Dertil kommer at en række syntaktiske varianter af IO-konstruktion er grundlæggende udelukket fra at blive registreret af søgedesignet, bl.a. følgende:

1. Sætninger med både IO og DO som fuld NP: *jeg gav naboen nøglen*
2. Sætninger med IO som fuld NP + pronominalt DO: *jeg gav naboen den*
3. Sætninger med både IO og DO som pronominalt led: *jeg gav ham den*
4. Sætninger med *at*-infinitiv som DO: *jeg tilbød hende at vaske op*
5. Sætninger med ledsætning som DO: *jeg fortalte hende at jeg var færdig*

Der er altså klare metodiske svagheder ved søgedesignet, men to argumenter for designets anvendelighed berettiger valget af denne form for søgning. For det første peger engelske IO-undersøgelser (Coleman & De Clerck 2011, Collins 1995) på at det prototypiske IO er pronominalt, mens det prototypiske DO er en fuld NP, hvilket gør det rimeligt at designe søgningen efter denne struktur. For det andet – og væsentligst – må søgedesignet begrænse mængden af irrelevante søgeresultater. Som det fremgår nedenfor, giver det anvendte søgedesign en lav frekvens af IO-konstruktioner, eller sagt med andre ord: søgestrengen indfanger store mængder “støj”. Konstruere man en søgestreng der tillod indfangning af flere realiseringer af IO-konstruktionen, ville mængden af støj der skulle sorteres fra manuelt, blot stige.

Resultatet af konstruktionssøgningen er præsenteret i tabel 2.

Totalt antal søgeresultater ⁴ (inkl. dubletter og oplæsningsopgaver)	7537
Frasorteret (støj, dubletter og oplæsningsopgaver)	5920
Kodede søgeresultater	1617
% kodede søgeresultater (1617) af samlede søgeresultater (7537)	21,45%
Pronominale ikke-refleksive IO'er (analysekode p)	912
Pronominale IO'er uspecificerbare for ikke-refleksiv vs. reflektiv (analysekode a)	3
Tilfælde af tvivl om tilstedeværelse af IO (analysekode x)	3
% ikke-refl. pronominale IO'er (912) af samlede søgeresultater (7537)	12,10%

Tabel 2: Resultat af konstruktionsøgningen.

Det ses at der blandt de 7537 manuelt analyserede resultater kun er fundet godt 12% med ikke-refleksivt pronominalt IO. Når jeg i det følgende omtaler disse 912 fund blot som IO'er eller IO-konstruktioner, sigtes der udelukkende til dem. I de 912 IO-konstruktioner optræder IO med 56 forskellige verber (verballeksemer). De 56 verber er oplistet i tabel 3 rangeret efter antallet af forekomster med IO givet i absolutte tal og i procent af det samlede antal IO-konstruktioner.

4 I det samlede antal søgeresultater indgår, udover støj (irrelevante strenge fanget af søgestrengen) et antal dubletter (samtaler der optræder som flere samtalefiler i korpusset) og oplæsningsopgaver (tekst som informanterne skal læse op).

#	Verbum	Antal i ikke-refl. IO-konstr.	% af alle ikke-refl. IO-konstr. (912)
1	<i>give</i>	492	53,95%
2	<i>fortælle</i>	65	7,13%
3	<i>lære</i>	61	6,69%
4	<i>vise</i>	59	6,47%
5	<i>skaffe</i>	24	2,63%
6	<i>sige</i>	23	2,52%
7	<i>sende</i>	19	2,08%
8	<i>tage</i>	17	1,86%
9	<i>stille</i>	16	1,75%
10	<i>forklare</i>	15	1,64%
11	<i>koste</i>	14	1,54%
12	<i>spørge</i>	14	1,54%
13	<i>tilbyde</i>	13	1,43%
14	<i>låne</i>	6	0,66%
15	<i>betale</i>	5	0,55%
16	<i>forære</i>	5	0,55%
17	<i>love</i>	5	0,55%
18	<i>stikke</i>	5	0,55%
19	<i>byde</i>	4	0,44%
20	<i>gøre</i>	3	0,33%
21	<i>sælge</i>	3	0,33%
22-30	9 verber m. 2 ikke-refl. IO-forekomster		1,98% (samlet andel)
31-56	26 verber m. 1 ikke-refl. IO-forekomst		2,86% (samlet andel)

Tabel 3: 56 verber m. ikke-refleksivt IO, antal eksempler og procentdel.

Som det fremgår af tabel 3, udgøres over halvdelen af alle IO-forekomster af sætninger med verbet *give*. Man ser ligeledes at de fire hyppigste IO-verber, *give*, *fortælle*, *lære* og *vise*, udgør næsten 3/4 af alle forekomster (74,23%). De 9 verber med kun 2 og de 26 med kun 1 IO-forekomst er separat oplistet i tabel 4 og 5.

De 9 verber med hver 2 forekomster i ikke-refleksiv IO-konstruktion

Samlet andel af IO-konstruktionerne: 1,98%

Hvert verbums andel: 0,22%

bringe, hente, lave, skrive, skyld, tilgive, tillægge, vende, ønske

Tabel 4: 9 verber m. 2 forekomster m. ikke-refleksiv IO.

De 26 verber med hver 1 forekomst i ikke-refleksiv IO-konstruktion

Samlet andel af IO-konstruktionerne: 2,86%

Hvert verbums andel: 0,11%

anbefale, anskaffe, bebrejde, binde, blive, efterlade, erklære, foreslå, fratage, indpejle, klappe, lægge, læse, meddele, nævne, pålægge, rage, række, smække, strikke, sætte, tilknytte, udbetale, unde, ville, volde

Tabel 5: 26 verber m. 1 forekomst m. ikke-refleksiv IO.

Af de 35 verber i tabel 4 og 5 kan 6 tages ud af betragtning. *Indpejle*, som iflg. ODS er et maritimt udtryk (‘pejle noget ind’), må anses for en produktionsfejl, valgt frem for *indprente*, jf. (7). Eksemplet med *tilknytte* har så uklar syntaks at det ikke er overbevisende som IO-konstruktion (8).

- (7) min mor hun har indpejlet **mig** københavnere de er sådan lidt snobbet (Odder1, 2005)
- (8) det er en lille gruppe af af af patienterne øh på på på på sengeafdelingerne der egentlig er tilknyttet **dem** en privatpraktiserende psykiater (HanneSæderup, 2013)⁵

De 4 forekomster med de 3 verber *lave*, *anskaffe* og *læse* er alle eksempler på arvesprogsdansk fra Argentina og USA og sorteres derfor fra.

De resterende 50 verber fordeler sig primært i tre grupper: (a) overdragesverber, som betegner konkret eller abstrakt overdragelse (herunder fremtidig overdragelse) af DO-referenten til IO-referenten og har IO som valensled (9), (b) kommunikationsverber, som betegner “kommunikativ overdragelse” (af noget meddelt) og har IO som valensled (10), og (c) andre verber med valensstyring af IO som er mere perifere ift. den prototypiske overdragessemantik (11).

5 Fremhævingen med fed skrift af *dem* som IO forudsætter at der rent faktisk er tale om en IO-konstruktion; eksemplet er som sagt ladet ude af betragtning.

- (9) Overdragelsesverber (17): *give, sende, tilbyde, låne, betale, forære, love, stikke, byde, sælge, bringe, skyld, tillægge, efterlade, række, udbetale, volde*
- (10) Kommunikationsverber (11): *fortælle, sige, stille (spørgsmål), forklare, spørge, anbefale, erklære, foreslå, meddele, nævne, pålægge*
- (11) Andre IO-styrende verber (8): *lære, vise, koste, tilgive, ønske, bebrejde, fratage, unde*

Opdelingen i de tre grupper er ikke teoretisk indiskutabel, og der er overlap. Fx kan *pålægge* ses som både overdragelses- og kommunikationsverbum (*de pålagde ham opgaven*). Dog forekommer kategoriseringen praktisk og oplysende.

I tillæg til de tre hovedgrupper kommer verberne *klappe* og *smække* der beskriver en voldshandling, og som danner en verbonominal helhed med et DO der betegner et slag rettet mod IO-referenten:

- (12) han har også klappet **mig** et par (Næstved1, 2006)
- (13) de havde lov til at smække **os** en på lampen (BySoc2, 2007)

Verberne *tage, gøre, vende, blive, rage, binde* og *lægge* optræder kun i leksikaliserede forbindelser af skematisk eller helt fast idiomatisk art. Her skal blot gives eksempler på *tage, rage* og *binde* i (14) - (16).

- (14) det tager **hende** seks år eller sådan noget (MetteMortensen1, 1970)
- (15) det rager **dem** en skid (BySoc1, 1987)
- (16) hvis du har bundet **mig** historier på ærmet så ... (Næstved0, 2005)

Tilbage står 5 transitive verber der umiddelbart betegner anskaffelse eller fremstilling, og som ikke styrer IO som valensled: *skaffe, hente, strikke, skrive* og *sætte*. *Skaffe* forekommer relativt hyppigt med IO (24 forekomster) og kunne ligne et IO-styrende verbum (17).

- (17) han skaffede **mig** en stilling som ferieafløser (BySoc2, 1987)

Dog viser Heltoft (2014: 229-231) at IO ved *skaffe* ikke er styret. Et styret IO kan opskrives til subjekt i passiv (18) (jf. Hansen & Heltoft 2011: 1297), men det lader sig ikke gøre for IO ved *skaffe* (19).

- (18) jeg blev tilbudt en stilling som ferieafløser
- (19) *jeg blev skaffet en stilling som ferieafløser

Det særlige ved *skaffes* indholdskodning der muliggør IO, er at verbet betegner en anskaffelseshandling som forudsættes at være i nogens interesse; nogen – subjektsreferenten eller en anden – ønsker at DO-referenten tilvejebringes, og denne forudsætningssemantik baner vejen for konstruktionen med IO hvor IO betegner den der har anskaffelsesønsket (Heltoft 2014: 230). Disse særlige grunde til at *skaffe* kan optræde med ikke-valensstyret IO, gør at dette verbum sorteres fra i undersøgelsen af gruppen af ikke-IO-styrende anskaffelses- og fremstillingsverber der optræder med frit IO.

De resterende 4 anskaffelses- og fremstillingsverber *hente*, *strikke*, *skrive* og *sætte* har ikke *skaffes* kodning af forudsat ønske om anskaffelse som basis for forekomsten i konstruktion med IO. De udgør tilsammen 5 fund af konstruktion med frit IO (2 forekomster med *skrive*). Disse 5 sætninger præsenteres og analyseres nærmere nedenfor efter fremlæggelsen af resultatet af leksemsøgningen.

2.2. Leksemsøgningen

I leksemsøgningen er der som nævnt ovenfor søgt efter forekomst af IO ved specifikke verber (verbalstammer). I tråd med undersøgelsens primære interesse i frit IO er der udvalgt 12 monotransitive – og altså ikke-IO-styrende – verber som er undersøgt for forekomst med IO, 5 anskaffelsesverber (20) og 7 fremstillingsverber (21):⁶

(20) Anskaffelsesverber: *finde*, *hente*, *købe*, *redde*, *tage*

(21) Fremstillingsverber: *bage*, *bygge*, *lave*, *skære*, *smøre*, *strikke*, *sy*

7 af verberne er valgt fordi de optræder i litteraturen om IO: *bage*, *bygge*, *finde*, *købe*, *lave*, *sy*, *tage* som behandles i Heltoft (2014) med henvisning til tidligere omtaler af disse verber. *Hente* og *strikke* er valgt fordi de er kommet frem i konstruktionssøgningen som interessante IO-verber der skal undersøges nærmere. *Redde* er undersøgt med henblik på konstruktioner som *hun reddede ham en plads på første række* hvor verbet synes at have semantiske ligheder med *skaffe*. *Skære* (som i *skære brød/ost/pølse*) og *smøre* (som i *smøre en mad/bolle*) er valgt idet de vurderes at være almindelige betegnelser for dagligdagsaktiviteter der kunne involvere overdragelse. LANCHART-korpusset tilbyder ikke oplysninger om de enkelte leksemers frekvens i korpusset og altså heller ikke en rangering af verber efter hyppighed, men udvalget af

6 I korpusundersøgelsen med leksemsøgning er også *skaffe* og det IO-styrende verbum *koste* undersøgt. Disse verber har interesse for sproghistoriske analyser der falder uden for denne artikels emne.

verber er vurderet for hyppighed ved sammenligning med frekvensrangering i KorpusDK. De følgende verber, med angivelse af frekvensrangering i parentes, har relativ høj frekvens i KorpusDK: *tage* (13), *finde* (16), *lave* (27), *købe* (52), *bygge* (87), *hente* (129), *skære* (178). *Redde* (262) er ikke helt så højfrekvent, mens *bage* (693), *sy* (821), *smøre* (948) og *strikke* (1226) er relativt lavfrekvente. Et tjek af frekvensrangeringen af samtlige verber i KorpusDK har ikke givet anledning til at tilføje verber til de 12 udvalgte. Verbet *tage* er det mest KorpusDK-frekvente af de 12, hvilket stemmer overens med at det med 20.315 fundne forekomster er det mest LANCHART-frekvente af de udvalgte verber. Man må dog være opmærksom på at netop de meget højfrekvente verber ofte optræder så hyppigt pga. polysemi, og at en høj frekvens kan skyldes hyppigt forekommende irrelevante betydningsvarianter. *Tage* er her et godt eksempel: Den for undersøgelsen irrelevante funktion som bevægelsesverbum, fx *de tager til Afrika i dag tror jeg* (Vinderup, 1978), er meget højfrekvent.

Der er i første omgang søgt efter alle forekomster af hvert verbum i indikativ aktiv. For verbet *købe* er der eksempelvis søgt efter præsens *køber*, præteritum *købte*, infinitiv *købe* og perfektum participium *købt*. Imperativforekomster er undersøgt i en efterfølgende separat søgning. Der er ikke søgt på morfologiske passivformer. Søgedesignet sætter ingen begrænsninger på hvilke realiseringer af IO-konstruktionen der indfanges, og således registreres både pronominal IO'er og IO'er udtrykt af fulde NP'er med substantiv- eller adjektivkerne. Indikativ aktiv-søgningen på verberne *finde*, *tage* og *lave* resulterede i så store fund at et randomiseret udvalg på 4.000 fund er analyseret; for de øvrige 9 verber er samtlige fund analyseret. Resultatet af indikativ aktiv-søgningen præsenteres i tabel 6.

Verbum	Antal	NP som IO	Ikke-refl. pron. IO	Pron. IO m. uklar refl.	Tvivl
<i>finde</i>	4000 (ud af 7524)	0	1	0	0
<i>hente</i>	1115	0	2	0	0
<i>købe</i>	4212	0	0	2	0
<i>redde</i>	104	0	0	0	0
<i>tage</i>	4000 (ud af 20315)	0	0	0	0
<i>bage</i>	84	0	0	0	0
<i>bygge</i>	1896	0	0	0	0
<i>lave</i>	4000 (ud af 17863)	0	1	0	0
<i>skære</i>	340	0	0	0	0
<i>smøre</i>	72	0	0	0	0
<i>strikke</i>	64	0	1	0	0
<i>sy</i>	247	0	0	0	0

Tablet 6: Leksensøgningen, søgning på indikativ aktiv af de 12 udvalgte verber.

Det ses i tabel 6 at de 12 verber stort set ikke optræder i IO-konstruktion. Det er bemærkelsesværdigt at ingen af de samtlige 4212 forekomster af det centrale anskaffelsesverbum *købe* optræder med IO. Der er to forekomster med et pronominalt IO som ikke lader sig afgøre mht. refleksivitet. Den ene kan lades ude af betragtning fordi den stammer fra canadadansk; den anden er også fundet i konstruktionssøgningen og vises her med relativt meget kontekst (22).

- (22) Iran der kunne han sørme ikke hus- ve- øh han var jo tosset på dem der nede de underkuede kvinderne jo så frygteligt og så videre så de var nødt til der var jo også piger med på den der og de må det første de ve- de det at de måtte gå og og og og og tage og købe dem noget tøj så de lignede de andre for ellers så kunne de ikke gå i fred (Odder0, 2005)

Her er det vanskeligt at afgøre om subjektet for *købe* er de piger der har brug for det købte tøj, og som *dem* refererer til, hvilket vil sige at *dem* er brugt som refleksivt IO, eller subjektet er nogle andre end pigerne hvorved *dem* må tolkes som ikke-refleksivt. Det mest sandsynlige forekommer at være refleksivtolkningen. Den ene af de to forekomster ved *hente* og forekomsten ved *strikke* er de samme som dem fundet i konstruktionssøgningen.

Verbum	Antal imperativformer	Antal m. ikke-refl. IO (pronominalt el. fuld NP)
<i>find</i>	59	0
<i>hent</i>	32	0
<i>køb</i>	19	0
<i>red</i>	0	0
<i>tag</i>	477	0
<i>bag</i>	0	0
<i>byg</i>	8	0
<i>lav</i>	125	0
<i>skær</i>	1	0
<i>smør</i>	1	0
<i>strikk</i>	0	0
<i>sy</i>	0	0

Tabel 7: Leksømsøgningen, søgning på imperativ af de 12 udvalgte verber.

Forekomsten ved *lave* er argentinadansk og må lades ude af betragtning.

Alle imperativforekomster af alle 12 verber er analyseret for IO-forekomster, og resultatet er præsenteret i tabel 7.

Det kan først og fremmest konstateres at ingen af de 12 verber optræder med IO i imperativ. Desuden kan det konstateres at antallet af imperativformer af de 12 verber i LANCHART-korpusset er meget lille. Eksempelvis forekommer *købe* kun i imperativ 19 gange mod de 4212 forekomster i indikativ aktiv. 4 af verberne har ingen forekomster i imperativ.

Leksømsøgningen som præsenteret i tabel 6 og 7 har altså givet yderligere to eksempler på frit IO, ved anskaffelsesverberne *hente* og *finde*. I tillæg til disse to har en ikke-systematisk videre søgning i de 7524 forekomster af *finde* i indikativ aktiv ført til endnu et fund. Disse tre fund analyseres nedenfor i sammenhæng med fundene fra konstruktionssøgningen.

2.3. Samlede resultater: analyse og problemer

Korpusundersøgelsens analyse af de 7537 resultater af konstruktionssøgningen, samtlige 8134 indikativ aktiv-forekomster af leksømsøgningsverberne *hente*, *købe*, *redde*, *bage*, *bygge*, *skære*, *smøre*, *strikke*, *sy* og 4.000 forekomster af hver af verberne *finde*, *tage* og *lave* og samtlige 722 imperativforekomster af de 12 udvalgte verber har tilsammen kun givet 7 eksempler på konstruktion

med frit IO plus yderligere 1 eksempel ved videre undersøgelse af *finde*. De 8 eksempler vises i (23) - (30).

- (23) inden du går kunne du finde **os** et eller andet at drikke hvis det hvis ikke at du har skal sige mere der er ... (Næstved1, 2006)
- (24) Sara jeg henter **dig** nogle briller (Oksbøl3, 2011)
- (25) jamen den kunne jeg egentlig godt finde **dig** lidt af (Odder2, 2005)
- (26) ved du hvad så får jeg jo bare lige min far til at hente **mig** nogle penge (Oksbøl3, 2011)
- (27) jeg har da fået strikket **dem** et par trøjer og sådan noget (BySoc1, 2006)
- (28) jeg kan jo altid skrive **hende** et brev (BySoc1, 2006)
- (29) jeg tror jeg skriver **dem** en ansøgning (BySoc1, 2006)
- (30) hvis ikke der er nogen der gider at sætte **dem** grænser (Næstved2, 2007)

Dette meget sparsomme resultat lægger op til den umiddelbare konklusion at frit IO – med marginale undtagelser – ikke findes i LANCHART-korpusset og afledt deraf at frit IO ikke længere er en produktiv mulighed inden for den grammatiske norm. De ekstremt få eksempler vil ud fra denne betragtning kunne behandles som levn fra et tidligere sprogstadiet, som idiosynkrasier eller ligefrem som produktionsfejl. Dermed ser det ud til at den empiriske undersøgelse giver Heltoft (2014) ret i at frit IO er udgået som reel mulighed.

Der er dog problemer med denne umiddelbare konklusion. For det første karambolerer konklusionen med intuitionen hos såvel denne forfatter som et antal andre sprogbrugere, herunder adskillige ikke-sprogkyndige. Man skal naturligvis være varsom med at stole for meget på egen og andres fornemmelse af hvad de og andre faktisk siger og kan sige, men det er påfaldende at reaktionen på hævdelser af at frit IO ikke længere er muligt, stort set uden undtagelse er den opfattelse at man helt uden problemer sagtens kan sige fx *hey find mig lige en stol!*⁷ For det andet viser der sig at være et mønster i de få fundne eksempler som peger på særlige rammer for det frie IO's forekomst.

7 Denne sprogbrugerintuition er ikke systematisk undersøgt for en veldefineret gruppe af dansktalende, men observeret ved uformel samtale med et antal personer.

3. Regulativ sproghandling som ramme for frit IO

Det er karakteristisk for de fundne eksempler på frit IO i LANCHART at de forekommer i regulative sammenhænge. En regulativ sproghandling er bl.a. kendetegnet ved at have som forudsætning at en af samtalepartnerne ønsker handlingen der betegnes af sætningens propositionelle indhold, udført (jf. Searle 1969). I en direktiv sproghandling ønsker taleren at høreren udfører handlingen, og i en kommissiv sproghandling forudsætter taleren at høreren ønsker at taleren udføre handlingen.

(23) ovenfor er netop eksempel på en direktiv ytring hvor taleren forsøger at regulere høreren handlinger og derved få noget at drikke (sætningen skal forstås som spørgsmålsformet med en foranstillet tidsangivelse for handlingen: *inden du går*). (24) og (25) er eksempler på kommissiver hvor taleren forpligter sig over for høreren. (26) kan betragtes som en gengivelse af en direktiv situation hvor den talende med sproglige eller evt. andre midler forsøger at regulere sin fars handlinger. I disse eksempler er referenten for IO enten taleren (i direktiv sammenhæng) eller høreren (i kommissiv sammenhæng), og denne IO-udpegede samtalepartner får rollen som modtager at DO-referenten, en rolle som det forudsættes at samtalepartneren ønsker. De fire øvrige konstruktioner med frit IO er ikke helt så åbenlyse eksempler på handlingsregulering, men de kan tolkes ind i sammenhænge med et forudsat ønske – hos IO-referenten eller en anden – om overdragelse af DO-referenten til IO-referenten. (27) kan tolkes som talerens udtryk for indfrielse af egne strikkeambitioner eller andres ønske, jf. konstruktionen med *få* + supinum som udtrykker subjektets interesse i det propositionelle indhold (Nielsen 2018). (28) indgår i en samtale om den rigtige handlingsstrategi ift. en dårlig relation til talerens mor, og (29) udtrykker talerens handlingsplan. Desuden kan *skrive brev* og *skrive en ansøgning* beskrives som (intenderede) kommunikative handlinger hvorved sætningens semantik kan opfattes som en form for kommunikativ overdragelse. Endelig kan (30), som indgår i en samtale om hjælp til børneopdragelse, og som handler om at man bør sætte grænser for børn (jf. verbet *gide*), tolkes som udtryk for at det er ønskeligt – også for IO-referenten, børnene – at børnene “modtager” grænser.

Ud fra denne observation af de pragmatiske rammer for ytringer der indeholder konstruktion med frit IO, kan en forudsætning for frit IO opstilles: Konstruktion med frit IO – der altså ikke indgår i verbets valensmønster – forudsætter en pragmatisk ramme som definerer et ønske om at

IO-referenten bliver modtager af DO-referenten, typisk som et forudsat ønske hos IO-referenten som samtalepartner i en regulativ sproghandling.⁸

Dette stemmer overens med den uformelt observerede tendens til at det netop er eksempler på frit IO i direktive og kommissive sammenhænge som mest umiddelbart passer med sprogbrugerens intuition om hvad der er gangbart (som fx *hey find mig lige en stol!*).

Inddragelsen af sprogbrugerintuition og pragmatikken i de få attesterede eksempler på frit IO i det undersøgte korpus baner vej for en anden konklusion end den ovenfor skitserede: Muligheden for konstruktion med frit IO er ikke bortfaldet i moderne dansk, men betingelserne for frit IO inddrager de interaktionelle omstændigheder omkring brugen af konstruktionen. Antagelsen at særlige pragmatiske forudsætninger spiller en væsentlig rolle for frit IO i dansk på sprogets aktuelle stadie, forfølges videre og sættes i et semiotisk og diakront lys i Nielsen & Heltoft (under udgivelse).

4. Metodiske problemer i korpusundersøgelsen af frit IO

Blikket kan nu rettes mod spørgsmålet om hvorfor undersøgelsen af frit IO i LANCHART-korpusset lægger op til en anden konklusion end den netop ovenfor præsenterede. Dette kan forklares ud fra det forhold at LANCHART-korpusset hovedsageligt består af sociolingvistiske interview, og denne samtalegenre lægger ikke op til regulative sproghandlinger. Dette bekræftes af det påfaldende lave antal imperative former af leksemsøgnings 12 verber (jf. afsnit 2.2).

I det sociolingvistiske interview fortæller informanten typisk om opvækst, uddannelse, arbejde, familieliv, dagligdag og interesser og om holdninger til forskellige emner, men i interviewsituationen er det sjældent at informanten eller interviewerens skal udtrykke regulering af den andens eller egne handlinger. Korpussets teksttype – samtalegenre – synes her at have afgørende betydning for hvad korpusmaterialet er i stand til at vise ved normalt ikke at etablere den pragmatiske ramme for konstruktion med frit IO. Med andre ord er korpussets data ikke et sikkert grundlag for en konklusion om IO's status i det danske grammatiske system.

8 Muligheden for ikke-styret IO ved *skaffe* (jf. afsnit 2.1) kan betragtes som en leksikalisering af ønsket om overdragelse.

5. Konklusion

Den empiriske undersøgelse af IO i moderne dansk talesprog på baggrund af data fra LANCHART-korpuset lægger umiddelbart op til den konklusion at frit IO er bortfaldet som mulighed i dansk, i overensstemmelse med den teoretiske beskrivelse i Heltoft (2014). I korpuset optræder IO stort set udelukkende styret af ditransitive verber, og konstruktioner med *give* udgør over halvdelen af alle IO-konstruktioner. Kun 7 eksempler på frit IO er fremkommet i undersøgelsen – hvoraf de 5 udgør den samlede andel på kun 0,55% af konstruktionssøgningens 912 IO-konstruktioner – og man kunne være fristet til at betragte disse få fund som negligerbare afvigelser fra et klokkeklart og kvantitativt underbygget billede: frit IO hører fortiden til. Clashet med sprogbrugerintuitionens accept af frit IO baner imidlertid vej for registreringen af et mønster, det at frit IO optræder i regulativer sammenhænge som kun meget sjældent etableres i samtalerne i det undersøgte korpus.

I tillæg til korpusundersøgelse – og som korrektiv til konklusionerne denne lægger op til – er der derfor behov for en funktionel analyse der inddrager den syntaktiske konstruktions pragmatiske kontekst. Konstruktion med frit IO indgår i en interaktionel ramme der udgør betingelsen for det syntaktiske valg, og det finder man ikke ud af ved at stole for meget på de kvantitative resultater af en undersøgelse af et korpus hvis teksttype med stor sandsynlighed begrænser mulighederne for at få et retvisende billede af den undersøgte syntaktiske konstruktion.

Den fremlagte empiriske undersøgelse og funktionelle analyse af IO i dansk talesprog viser sammenhængen mellem syntaktisk konstruktion, udført sproghandling og teksttype (genre) og illustrerer på baggrund af denne sammenhæng en metodisk problemstilling i kvantitativt orienteret korpuslingvistisk analyse af grammatisk potentiale.

Om forfatteren

Peter Juul Nielsen, ph.d., Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

Korpusdata

LANCHART-korpuset, Københavns Universitet
KorpusDK (ordnet.dk/korpusdk), Det Danske Sprog- og Litteratur-selskab

Litteratur

- Barðdal, J. (2007): The semantic and lexical range of the ditransitive construction in the history of (North) Germanic. *Functions of Language* 14.1, 9-30.
- Colleman, T. (2011): Ditransitive Verbs and the Ditransitive Construction: A diachronic perspective. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 59, 387-410.
- Colleman, T. & De Clerck, B. (2011): Constructional semantics on the move: On semantic specialization in the English double object construction. *Cognitive Linguistics* 22, 183-210.
- Collins, P. (1995): The indirect object construction in English: An informational approach. *Linguistics* 33.1, 35-49
- Gregersen, F. (2009): The Data and Design of the LANCHART Study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41.1, 3-29.
- Hansen, E. & Heltoft, L. (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heltoft, L. (2014): Constructional change, paradigmatic structure and the orientation of usage processes. I: *Usage-Based Approaches to Language Change*. Coussé, E. & von Mengden, F. (red.). Amsterdam: John Benjamins, 203-241.
- Høysgaard, J.P. (1752): *Methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax*. København. (= *Danske Grammatikere V* Bertelsen, H. (red.). København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1919–1920).
- Mikkelsen, Kr. (1911): *Dansk Ordføjningslære*. København: Lehmann og Stages Forlag.
- Nielsen, P.J. (2018): *Få* + supinum som interessentkonstruktion i dansk. *Ny Forskning i Grammatik* 25, 148-165.
- Nielsen, P.J. & Heltoft, L. (under udgivelse): Indexicality across the boundaries of syntax, semantics and pragmatics: The constructional content of the Danish free indirect object. I: *Ditransitive Constructions in Germanic Languages: Diachronic and Synchronic Aspects*. Colleman, T. et al. (red.). Amsterdam: John Benjamins.
- Searle, J. (1969): *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Valdeson, F. (2018): Kollostruktionsanalys som mått på bitransitivitet. Paper, *Grammatik i Fokus* 32, Lunds Universitet, 8. februar, 2018.